

MAGYAR HELLÁSZ

(Részlet egy nagyobb tanulmányból, mely a magyar forma fejlődéséi adja..

Írta: FÉJA GÉZA

Csak a legfelsőbb s a határ utolsó szép mezőit járó kultúra humánuma olyan teljes, mint a mese humánuma. A szépség teljességébe ért nép és a káosz gazdag élete, melyből majd kiiramlik valami. A mese és a tragédia volt a két határkö, közöttük zúdult a népvándorlás, állított tornyokat és öröklétbe álmódott testeket az ország és nyújtóztak a nap felé teli testekkel a mezők.

És szinte sok százados magyar panasz, hogy ködbevesző a múltunk, hogy lélek nélkül merednek ránk a középkor századai. Életünk tegnap kezdődik, a többi köd-köd. A XVIII. századvég és a XIX. századelő generációja kapott a hagyománynak kombinált dolgokon, Vörösmarty megírta a Zalán futását, mely a magyar hőskor időtlen képének készült és pompás idill lett belőle... és tovább?

Csak néhány éve született meg a középkori magyar zuhanó, ködös, világosságot áhító dadogása (Móricz Zsigmond: És akkor meghalt a mese).

Nálunk valahogyan a középkor után kezdődik az igazi honalapítás, a magyar Psyche akkor bontja először szárnyát; az első fényességet a ködben a

lázadó rakéták, a Koppányok után. Balassa, Zrínyi, Pázmány, Bethlen Gábor, Apáczta Cseri az első hőrszok, a világosság gócai, a harcok értelmei. Tehát szellemileg és többnyire a reális élet terén is, akkor bontakozott ki a mi késett hőskorunk, mikor a nyugati népek az ő hőskoruk szellemét már egy magasabb kultúrába olvaszthatták mint ősi okokat. Nálunk csak ekkor ragyog fel az ország igazibb álma s a magukra eszmélt lelkek megőrzött ősi mezőiken egy furcsa, új hőskorban, áldott-izzó forrásban, a kezdet fehér köde, százados, öreg harcok és új pirosabb hajrák színében néznek felénk, hőskor népe pedig, a történelmi múlt oszlopa: a nemesség. Lelke a mese. Mellette pedig már erős karú jobbágyok és acélarculatú hajdúk tülekednek valóságosabb körvonalakkal, mint a világra jött nép első harcosai, egy megvíandó harc előőrsei.

Jókai a magyar nemesség meselelkének teljes és tökéletes kifejezője. Az ő műveiben nem egy korszak, nem egy század, hanem egy hosszú történelmi múlt jellegzetes arcait találjuk. Különösen alkotja a mese és az álom a magyar nemesség életének okait. Nem volt egy korszakunk sem, amely harmóniát, naposabb életet, nyugodtan teremtő sorsot biztosított volna. A megvalósulásra, országra és hatalomra váró erők, a nemesség villogóbb céljai és haragjai a mindig ellenséges történelmi folyamatok közepette a mesébe, az álomba menekültek, ott valósultak meg. A magyar nemesség elmaradt az élet igazibb és igazabb sodrától s ha felületesen nézzük, azt mondjuk, hogy ellentmondott annak, elmaradt kényelemből, maradiságból. Pedig múltja, történelmi élete kényszerítette erre.

Ez az álmadozó szellem, ez a valóságból mesébe futás lombozott fel Jókaiában, akkor, az idő tájt, m'kor Balzacban már életre kelt a kontinentális lélek, a francia kultúra egyik legtökéletesebb formája, a ma új hatalommámorának arcával.

Jókai az ősi eposzok, naiv hőskorok hitével, jóságával és optimizmusával jött. A saját gazdag khaosza és fogyhatatlan, túlságos erői útján végtelennek gondolja az emberi erőt, meleg színekkel, szelíd átlényegülésekkel és nagy szívárványokkal teli az égboltja. Végtelenül hisz az emberi akarat diadalában, megállítja, megbékíti a sorsot az ember, mégis az emberé a végső nagy győzelem.

Volt Jókainak egy páratlanul gazdag természetélménye. A " Fekete gyémántokban " találjuk meg ezt az élményt a legtökéletesebben, ahol a föld óriás méretű korszakait és korszakok életformáit görgeti felénk. E természetélmény tartós, vegetatív élete okozza, hogy új élet vágyát hordozza magában minden élet. E nagy természetélmény színvonalán állanak szimpatikus regényalakjai. A " Fekete gyémántok " elején világképek sorakoznak, utána a korabeli társadalom életébe vezet s ebből a rothadt társadalomból kiemelkedik néhány ember, kik a humánus szédítő magasságát és erejét hozzák, akiknek élete benső hőstettek sorozata. És ez a nagy mesemondó észrevette a modern élet egyik szétvető okát is, a sokarcú embert, akit szétvet a saját lelkének töredezettsége. (A tengerszemű hölgy.)

E világ mellett minden olyan " reménytelenül volt magyar ". Arany, kinek nagysága, magyarsága, szétfoslott álma, a gyöngye fundámentomra visszahulló szépen faragott oszlopai, ősi ének foszlányai külön tanulmányt kívannak, mint megszelídült hajdu-ivadék írta, faragta a konstruált magyar lovagot, a félhajdú Toldit. Ilyenkor mindig egy könyv jut az eszembe, a " Mese a zöld fűvön " (Móricz Zsigmond), ahol dühökben, vérben és valóságokban tombol a hajdú, már forr a nép bora, s a hajdú harcon és dúláson át hordozza áldozatos asszonyát, amint hazafelé vitte Bánk bán is az elhamvadt formát. És világosodik, derül a

magyarság késő, mesés hőskora után egy valóságosabb harcra, a halál vidám viselésével egy forma felé, mely több a mesénél és több a tragédiánál.

* *

" ...a friss hantok alól
Csontjaim tréfásan visszaköszönnek. "

Ady.

Századok romjai és perzselt mezői között virágosán és gyümölcsösen áll Csokonai Vitéz Mihály kertje. Csokonainál kert volt a forma, a régiség televény vadona, újabb idők, a tisztuló emberiség illatos, lágyabb virágaival, mesteri oltások gyümölcsei s ősi nem múló fák... mindig csordulásig duzzasztják a kedvet, áldott, áldott örök életkert, a halál csak táplálja. Szabályos, puha növekedés, légysággá érés, távolba szépített tünemény-valóság volt az asszonya. A tünemény pedig átízíki időn és halálon, átölel s a pszichét az örök virágzás mezőin lakatja.

Az ünnep pedig Csokonai napjaiban már a tor volt, tüneményes halotti tor: a vigasság gyepedző sírja, virágajkú kupák, a kedv ifjai és leányai.

Ez a virágosság Ady Endrében burkolózott, minden nedve a gyökerekbe tért s a humusz életévé kívánczított vissza. A falu által s a falu bévülviselésével lett igazabb Ady halottas torja. Mert e torban már nép sokasodik a halott vidám sorsa által, az értelmet nyert humusz, az áldozó *nép* összeolvad *egy új* emberi vigasságban: " visszamosolyogni a halálból ".

A vidám halál járt a mi népünk sorsaiban, ő volt az igazi hatalom országvíziónk kezében. Ezeréves metafizikánk ez az országvízió. Mese is volt ő, egyetlen, álom, erős nomádok öröksége, hatalommámora s bírta legszebb szerelmünket is. Magyarország jóformán nem is volt Erdély megindult, hogy Magyaror-

szag legyen s meg is maradt örök őshazánknak, örök Erdélynek. Históriaánk oka és minden sors végzete: országvíziónk, az istenség magva volt századokon át. Jó kai is látta már ezt a víziót, Erdélyben vélte ő is nyomdokait s ugyanott kereste az asszonyokat, akikben áttisztul sorsunk és megszületik arcunk. Növekvő országvíziónk csak a halálon át érhetett legfelsőbb formájába. Akik mélyebb magyarságból jönnek s gyökereikből hiszik és akarják Magyarországot, mindig meg is vetették a mutatványos fátumokat, a torz országot, a túrt időt s nyilván látták a halál istenülő arcát.

De a legnagyobb szerelem virágát is viselte ez a vízió, szinte feminin álmoként borult testünkre s az ő stációja volt Boldogasszony-kultuszunk is.

A Magyar Sión a vízió új tavasza. Ady " Margitájában ", a Magyar Sión kis eposzában nem lehetett ez a vízió tíz vagy húsz törvény, nem lehetett nyugati koncentráció, vagy keleti bűbajos álmok. A magyar életritmus természeténél fogva kívánta a khaoszt, a " nomádság szabad életét ", csak növekedtek nagylombu temetőink s mindig vártak az élükre valakit az örök kurucok. Bonthatatlan sors volt ez a khaosz, ez a pogány Sión a halálon túli formáig, az új nép álmaig, az istenörömig.

Ady magában viselte ó és új testamentumunkat, az ő kurucsága a magyar ótestamentom népe. " Margitájában " pedig harcolnak a garázda istenek, Beatriceként hív Magyarország víziója, nép akar szülni magából új népet s:

" Germánnál, szlávnál ősbibb álmokat

S a latinoknál furcsább furcsaságot. "

A magyarság vértezett testtel áll, " külön alkuja van a halállal ". A halálon át pedig tovább nyílt a magyar forma: végzetes törvényesség ez, minden eddigi formákon túl való, mert tragédiát, idült, életet

és halált átpirit s egyetlen körbe serkent az istenöröm.
(L. Ady : Az ősz dicsérete.)

A késő Adyban feltámadnak legősibb vízióink: az élet kertje, melynek izét őrzi Balassa mámore s oltványait melengette ama lázas Csokonai és az isten lovasa, kinek sorsa átszáguldja a teljes mithoszt. Itt álljunk meg, mert messzetekintetű ennek a lovasnak az arca. Az örök Hellász Magyarországon keresi mezőit.